

עיונים לפרשת ראה עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

וְלֹא יִרַע לְבַבְךָ בְּתִתְּךָ לּוֹ

הרב מנשה צימרמן

יותר בהמשך הפסוקים⁸: "נתון תתן לו וְלֹא יִרַע לְבַבְךָ בְּתִתְּךָ לּוֹ, כִּי בְגִלְל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרְכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂךָ וּבְכָל מַשְׁלַח יְדְךָ".

התורה מצווה לתת צדקה בשמחה ומתוך רגש של נדיבות, ובכך מחזקת את מידת הנדיבות באדם. הרמב"ם⁹ מסיק בעקבות כך שעדיף לתת צדקה של פרוטה לאלף עניים מאשר לתת אלף פרוטות בנתינה אחת לעני אחד, שכן הדרך הראשונה תגרום לאדם להיות יותר נדיב.

הרמב"ם כותב זאת על גבי יסוד נפשי שאותו הוא מפתח בפירושו לפרקי אבות. במשנה כתוב: "והכל לפי רוב המעשה". הרמב"ם מבאר שכוונת חז"ל לומר שקניית המידות תלויה בעשיית אותו המעשה פעמים רבות, וזה משפיע יותר מאשר עשיית מעשה גדול פעם אחת בלבד. שהרי מעשה חד פעמי, גדול ככל שיהיה, אינו מראה על מצב נפשי. אפשר שהתעוררות רגעית וחולפת גרמה למעשה זה, והרושם הנשאר ממנו בנפש הוא מזערי. מה שאין כן בעשיית פעולה פעמים רבות – החזרה המרובה על אותו מעשה בוודאי גורמת לקניין בנפש.

בנוסף למידת הנדיבות הנדרשת בשעת מתן הצדקה, יש כמובן גם צורך במידת הרחמים. גם לגבי הרחמים מדגיש הרמב"ם את התוצאה של עשיית מצוות הצדקה מתוך רגש נכון. הרמב"ם כותב¹⁰ שכשם שהנותן צדקה מרחם על הבריות – כך הוא יזכה שירחמו עליו מן השמים:

בפרשת השבוע¹ אנו מצויים באחת המצוות המרכזיות ביהדות, מצוות הצדקה. מצווה זו חשובה מאין כמותה, וכפי שכתב הרמב"ם² עליה, שיש להיזהר בה יותר מכל מצוות עשה. הרמב"ם מוסיף ומרחיב בחשיבות מצווה זו:

"חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה,

שהצדקה **סימן לצדיקי זרע אברהם אבינו** שנאמר: 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה'³,

ואין **כסא ישראל מתכונן** ודת האמת עומדת אלא בצדקה שנאמר: 'בצדקה תכונני'⁴,

ואין **ישראל נגאלין** אלא בצדקה שנאמר: 'ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה'⁵.

ברצוני לדון ברגשות המלווים את מצוות הצדקה: השמחה, נדיבות הלב והרחמים.

בפרשת השבוע נאמר⁶: "כִּי יְהִיֶּךָ בְּךָ אֲבִיּוֹן מֵאֶחָד אַחֶיךָ בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ **לֹא תֹאמַר אֶת לְבַבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יְדְךָ מֵאֶחֶיךָ הָאֲבִיּוֹן. כִּי פֶתַח תִּפְתַּח אֶת יְדְךָ לּוֹ וְהֶעֱבַט תַּעֲבִיטֵנּוּ דֵּי מַחֲסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לוֹ".**

התורה מצווה לתת צדקה לעני, וגם להלוות לו כסף במידת הצורך. מלשון הכתוב עולה שלא רק שיש לקיים את **המעשה** של נתינת הכסף לעני, אלא שצריך גם לקיים את המצווה **ברגש** של נדיבות. הדבר מודגש עוד

1	דברים טו, ז-יא.	8	פסוק י.
2	הלכות מתנות עניים י, א.	9	פירוש המשניות, פרקי אבות ג, טו.
3	בראשית יח, יט.	10	הלכות מתנות עניים, פרקי הלכה ב.
4	ישעיה נד, יד.		
5	ישעיה א, כז.		
6	דברים טו, ז-ח.		
7	התורה חוזרת על הביטוי הזה שוב בפסוק יא.		

יתרה מכך, הרמב"ם כן פוסק להלכה את הפסוק "אל ירע לבבך בתתך לו". הרמב"ם כותב שאדם החושש להלוות כי אולי לא יקבל את כספו בחזרה עקב שנת השמיטה – עובר על לאו. כך כותב הרמב"ם:

"מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמיטה שמה יתאחר החוב שלו וישמט עבר בלא תעשה שנאמר: 'השמר לך...'¹⁸."

וחטא גדול הוא שהרי הזהירה עליו תורה בשני לאוין... והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר: 'נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו...'¹⁹, והבטיח הקדוש ברוך הוא בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר: 'כי בגלל הדבר הזה יברכך...'²⁰."

נראה שהתירוץ הוא פשוט. לפי הרמב"ם, הצורך לתת צדקה מתוך שמחה וטוב לב הוא דבר פשוט, הכלול בעצם המצווה של נתינת צדקה²¹.

הרמב"ם למד בפשט הפסוקים שהביטוי "אל ירע לבבך בתתך לו" נאמר דווקא לגבי אדם הנמנע מעשיית מעשה הלוואה מחמת שנת השמיטה, ואין עניינו להלכות צדקה. שהרי הפסוק הקודם הוא²²: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עיניך באחיק האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא".

לסיום, מעניין לציין כי רבי יוסף אלבו²³ סבור שמה שנאמר בפרשיית הצדקה, על הצורך בשמחה בקיום המצווה, הוא בניין אב לכל התורה כולה. כשם שמצוות הצדקה אינה שלמה אם אינה נעשית בשמחה, כך בכל המצוות כולן – אין הן נעשות בתכלית השלמות אם אין שמחה בעשייתן. לפי רבי יוסף אלבו, מה שנאמר "אל ירע לבבך בתתך לו" הוא דין נכון לכל מצוות התורה – יש לעשותן בשמחה, ולא מתוך תחושה של כפייה וחוסר רצון.

יהי רצון שנזכה לקיים את מצוות הצדקה ואת כל המצוות בשמחה, ומתוך כך נזכה לגאולה שלמה.

"כל המרחם – מרחמין עליו, שנאמר: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך'¹¹".

עוד מוסיף הרמב"ם שם ומדגיש את חשיבות הרחמים: "וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחסו, שאין האכזריות מצויה אלא בגויים שנאמר: 'אכזרי המה ולא ירחמו'¹²."

וכל ישראל והנלוה עליהם כאחים הם, שנאמר: 'בנים אתם לה' אלהיכם'¹³. ואם לא ירחם האח על האח מי ירחם עליו? ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן? הלגויים ששונאים אותן ורודפים אחריהן? הא אין עיניהם תלויות אלא לאחיהם."

לאחר כל זאת, מפתיע לראות שהרמב"ם לא הזכיר בספר המצוות את החובה לתת צדקה מתוך נדיבות¹⁴. לכאורה קשה על הרמב"ם: מדוע לא מנה עניין כל כך עיקרי בתור מצווה? הרמב"ן, בהשגות על ספר המצוות, משיג על הרמב"ם ומוסיף מצווה זו. וכך כותב הרמב"ן¹⁵:

"המצוה הי"ז. שנמנענו גם כן שלא יחר בעינינו בתתנו צדקה לעניים ולא נתן אותה אליהם בעין רעה ונחשוב אותה מיעוט לנו. אבל יהיה זה בעינינו שכר ותועלת ותוספת בממוננו לפי שהוא יתברך ישלם לנו הכל בכמה כפלים. והוא אמרו יתברך: 'נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה י"י אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך'. וזה גם כן זכרו בעל ההלכות."

כלומר, הרמב"ן כותב שמלבד המצווה לתת צדקה יש לאו נוסף, האוסר לתת צדקה מתוך צער ותחושה של הפסד. יש לתת צדקה בעין יפה, מתוך אמונה שהקב"ה ישלם שכר טוב לנותן הצדקה. מי שנותן צדקה צריך להרגיש ולחשוב שאין הוא מפסיד את ממונו, אלא להיפך, הכסף שהוא נתן לצדקה יחזור אליו בכפל כפליים.

הרמב"ם כמובן מודה לרעיון זה שאין אדם בא לידי הפסד בגלל מצוות הצדקה, כפי שהוא כותב שם¹⁶:

"לעולם אין אדם מענימן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר: 'והיה מעשה הצדקה שלום'¹⁷".

11	דברים יג, יח.	18	דברים טו, ט.
12	ירמיה נ, מב.	19	דברים טו, י.
13	דברים יד, א.	20	דברים טו, י.
14	עין מצוות עשה קצה, ומצוות לא תעשה רלב.	21	עין בספר החינוך, מצווה תעט.
15	שכחת הלאוין.	22	דברים טו, ט.
16	הלכות מתנות עניים, פרק י הלכה ב.	23	ספר העיקרים, מאמר ג פרק לג.
17	ישעיה לב, יז.		